

Leen.

Af T. Kragelund.

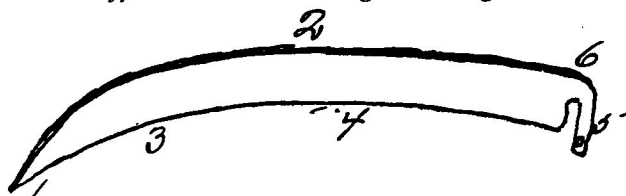
Et af de Redskaber, Bonden behandlede med mest Omhu, var Leen. — Manden eller Karlen, der havde været saa heldig at faa en rigtig god Le, vaagede over denne som en Helligdom, og ingen kunde laane den.

I det følgende gives en Skildring af Leen, som brugtes i Hunderup Sogn og i det hele taget paa Ribe-Vardeegnen.

Leen til Græsslaaning og Kornhøstning var den samme, baade Skaft og Le, kun blev der til Høsten sat et gammelt Leblad paa Skaftet (et, der var kasseret til Græsslaaning).

Indtil omkring 1890 var der kun hjemmesmedede Leer, det vil sige, Landsbysmedene var om Vinteren Lesmede, et Arbejde, der af enkelte Smedeslægter blev drevet med saa stor Dygtighed, at de om ikke blev landskendte, saa dog egnskendte.

I Sønderjylland var det særlig Gaansager-Smed, der

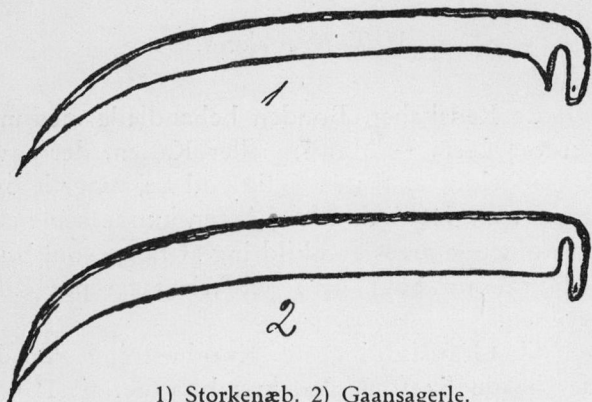

Lebladets enkelte Benævnelser.

- 1) Næbet, æ Nev eller æ Øj. 2) Ryggen, æ Hjøllerøek. 3) Svøbet, æ Swøef. 4) Langskæret, æ Laangskjær. 5) Halen, æ Hjøllehaael.
- 6) Nakken, æ Naæk.

var kendt. Naar man kunde komme i Marskengene med en »Gaansager-Hjølle«, var man godt stillet. Gaansager-Leerne forhandlede i Ribe og desuden hos Smeden selv.

I Vardes Omegn fik man især Leer fra Ansager og Kvie. —

1) Storkeæb. 2) Gaansagerle.

Hølesmedningen er skildret indgaaende af H. P. H. Novrup i »Fra Ribe Amt« 1915 og af en af selve de gamle Hølesmede, nemlig N. Kristensen i det lille Skrift: »Hølesmedning i Vestjylland«. Ogsaa Ramsing omtaler den i »Historisk-statistisk Maanedstidende«.

Leens Længde var ca. 40 Tommer og Bredden ca. 4. Vægten var ca. 6 Pund og derover.

Selve Leens Form var en Del forskellig. Det var meget nemt at se, om det var en Gaansager, en Ansager eller en Kvie, naar der taltes om Leer.

I store Træk var det saaledes, at Langskæret af Bladet var næsten lige, det var i Svøbet, Forskellen særlig var tydelig. Gaansager-Leerne var mest buet.

I Halen var der altid et Hul, som var aflangt firkantet og passede lige til et Hesteskosøm. Det var dog sjældent, at noget Søm blev slaet i. Lebladet

kunde udmærket sidde fast ved de to Ringe, der var omkring Skaftet. De smaa Aabninger ved Siden af Lehalen i Ringene blev fyldt med Trækiler.

Fra omkring 1890 kom der Fabriksleer frem. Det var udmærkede Leer; af de mest kendte fra den Tid var Helstaalsleerne. Det var en fuldstændig Efterlavning af Gaansager-Leernes Form, ogsaa Vægten var den samme. Det var meget svære og tunge Leer, der egnede sig rigtigt til Marskengene.

Nogle Aar senere kom en anden tysk Le, kaldet Storkenæb. Det var en helt anden Form og Udseende. Bladet var meget lige og smalt, og kun ved Halen havde det sin fulde Bredde. Disse Storkenæbleer erobrede meget hurtigt Pladsen baade i Engene og paa Marken til Høsten. Lerne var lavet af udmærket Staal, og dertil kom, at Vægten var meget lille, hvilket var en stor Behagelighed under Arbejdet.

Leens Slibning var for de hjemmesmedede Leer et stort Arbejde ved første Gang Slibning; efter denne Slibning blev Leen slebet en Gang aarlig eller hver andet eller tredie Aar.

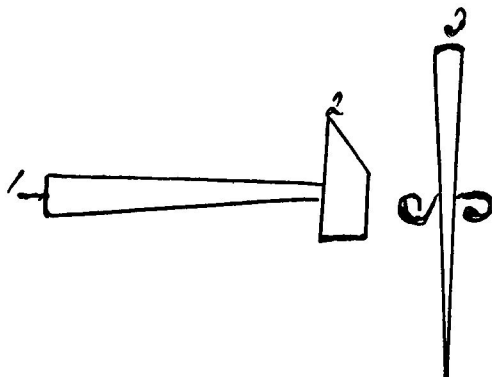
Fabriksleerne var for det meste tilslebet fra Fabrikken.

Man sleb ikke Lebladet for at faa Leen skarp. Det var kun, hvis Bladet var for tykt, der skulde slibes.

For at faa Leen skarp blev den banket tynd i Skæret (i æ Eg). Denne Udhamring blev udført med en tung Hammer med Staal i Pennen (det skarpe paa Hammeren) og en ca. 16 Tommer lang Jernspids med Staalhoved paa Enden. Begge Dele kaldtes »æ Haaertøj«, og Arbejdet med at hamre Leen tynd kaldtes »o haaer æ Hjølle«.

Det blev udført i liggende Stilling med en lille Tagkærv under Brystet. »Æ Haaerspids« blev banket ned i Jorden op til Tværjernet, der gjorde Modstand, saa øverste Halvdel blev over Jorden. Paa Staalhove

det blev Leen lagt med Underfladen opefter og Haandtagene paa Skaftet, »æ Knaeg«, støttende mod Jorden. Manden, der skulde »haer æ Hjölle«, skubbede Tagkærven, »æ Haaerdok«, i passende Afstand hen til »æ Haarspids«. Hammerskaftet med et Søm i Enden blev sat ind i Taget eller »æ Haaerdok«, og saa skulde det skarpe af Hammeren, »æ Pæn«, ramme det skarpe

Æ Haaertøj — Haaerhammer o Haaerspes.

- 1) Piggen, der sættes ind i æ Haaerdaak. 2) Pennen paa Hammeren. 3) Staalhovedet, hvorpaa Leen laa.

af Lebladets, der laa paa Hovedet af »æ Haaerspids«.

»O haaer en Hjölle« fordrede megen Øvelse, hvis det skulde være godt gjort.

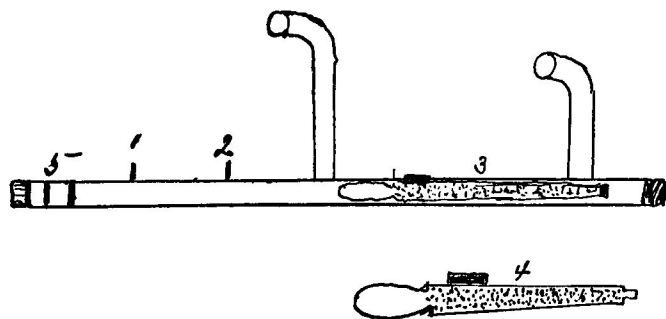
»Æ Haaermoel«, den smalle udhamrede Stribe langs »æ Bjed«, var ca. 3 mm bred og skulde være saa tynd og ensartet udhamret, at det gav efter, naar man med Neglen paa en Finger gned paa det tynde Staal.

I Engen var »æ Haaertøj« altid med. Det kunde ske, at Leen blev hugget i et eller andet, saa »æ Bjed« blev ødelagt. »Æ Haaertøj« maatte da i Brug, først for at faa Ujævnhederne rettet ud og saa for at hamre et nyt Bjed frem igen.

Til at holde Leen skarp brugtes en Stryge, der var

lavet af et Stykke mørt Egetræ, ikke raaddent Træ, nærmest et Egetræ, der var gaaet ud. Egetræ af denne Beskaffenhed var saa blødt, at man med det skarpe af en Negl kunde trykke dybe Ridser i Træet.

Af dette Træ lavedes Styger, der i Størrelse var ca. 18–20 Tommer lange, $1\frac{1}{2}$ brede og $\frac{1}{2}$ Tomme tykke. Den ene Ende blev formet til Haandtag, og saa skulde

- 1–2) Pigge til Krogen. 3) Strygespaan anbragt paa Skaftet.
4) Strygespaan med Strygestaal. 5) Ringene, der holder Lebladet.

Strygens Længde tilpasses efter »æ Strygholdere«, der sad paa forreste Side af »æ Hjølleskawt«; det var en bred Krampe. Enden af Strygen blev tilspidset, saa den kunde gaa lidt ind i Krampen, og lidt længere oppe paa Skaftet sad en Vinkelkrog banket ind i Skaftet; den anden Ende, der vendte opefter, skulde et Hul i Strygen passe til. Paa den Maade sad Strygen paa Skaftet.

Desuden hørte der til en Stryge »en Strygstoel«. Det var et smalt Stykke Staal med en Nedbøjning paa hver Ende. Disse Nedbøjninger blev sat ned i Strygens Kant for paa den Maade at faa Staalet til at sidde fast.

Dette Strygestaal var til at rette det tynde Bjed, hvis der kom Ujævnheder.

Strygen blev under Brugen prikket fuld af smaa Huller med et Søm eller en Syl. Naar alt dette var i Orden, var Strygen færdig til at blive indsmurt i en Ler- og Sandblanding og derefter gnedet paa et Stykke haard Træ eller Jern.

Strygen var nu færdig til Brugen, der var at holde Leen skarp. I staaende Stilling lagde Manden venstre Arm paa Leens Ryg, og med Strygen i højre Haand blev Leen bearbejdet ude fra Spidsen og indefter mod Skaftet, skiftevis med Træk nedefter, først den ene Side og saa den anden.

Omkring Aarene 1900 brugtes en enkelt Gang at stryge med Hvæssesten, »æ Hwæsten«, der var af stærkt sandblandet Skifersten, 12 Tommer lang, 1½ bred og ½ Tomme tyk.

Nogle Aar efter kom der tynde Strygespaan belagt med Tjære og Cement.

Men hele Tiden var den gamle Træstryge det bedste Redskab til at holde Leen skarp.

Skaftet til Leen, »æ Hjølleskawt«, kan man i alle Tilfælde fastslaa var af Bøgetræ; der kunde dog findes et enkelt af Askestræ. Haandtagene (Knagene var af meget forskellige Træsarter. Elleknage var de behageligste for Hænderne (gav ikke Vabler); Egeknage var de stærkeste, og efter flere Aars Brug kunde de ogsaa taales i Hænderne, men de fleste Haandtag var af Askestræ.

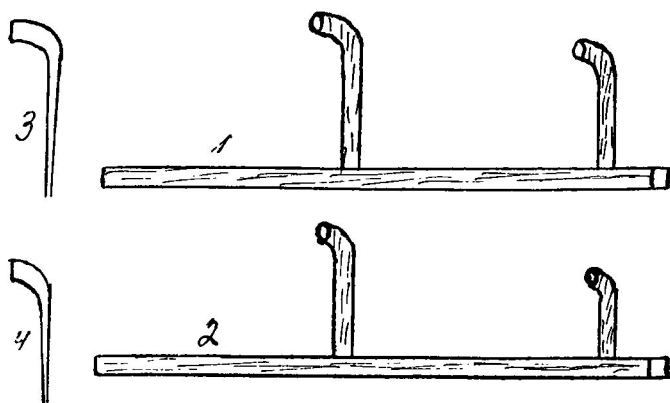
Skaftet blev i tidligere Tid baade ferniseret og malet. Det vigtigste Spørgsmaal var, at alt, hvad der blev anskaffet, skulde holde længe.

Af »Hjølleskawter« var der to Modeller: Ribe-Skafter og Varde-Skafter. Forskellen var Knagenes Længde. Ribe Modellen havde lange Knage og ikke ret stor Forskel i Længde af Forknag og Bagknag. Paa Varde-Modellen var begge Knage kortere, Bagknagen var særlig

kort. — — Leens Skæftning var meget vigtig, for at Arbejdet kunde udføres let.

Først blev to Ringe sat omkring Enden af Skaftet med passende Mellemlum. Halen af Leen blev banket ned i Ringene, der klemte haardt mod Skaftet.

Nu var der saa Spørgsmaalet om Halens Stilling til Lebladet; var Halen bøjet for stærkt opefter, gik Skæret for haard mod Jorden. Det kaldtes: »Æ Hjølle

- 1) Høleskaft, Ribe Model. 2) Høleskaft, Varde Model.
 3) Haandtag, æ Knaeg, paa Ribe Modellen.
 4) Haandtag, æ Knaeg, paa Varde Modellen.

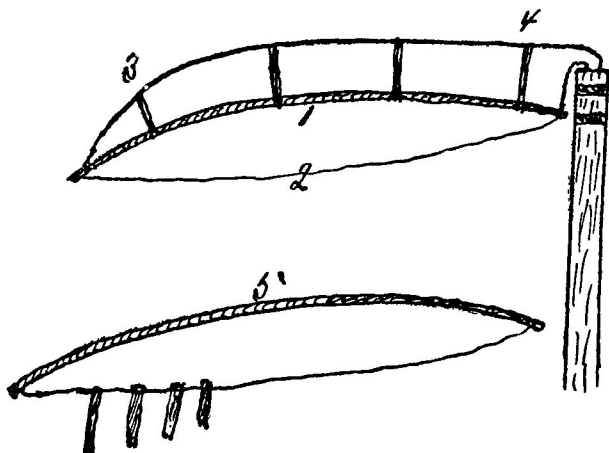
æ faa joere«. Sad Halen for lige ud, sagde man: »Æ Hjølle æ faa flaare«. I begge Tilfælde var Leen ubrugelig. I første Tilfælde skræbte Leen ned i Jorden og kunde ikke holdes skarp. I sidste Tilfælde var det kun Toppen af Græsset, der kunde slaas.

Halen blev paa de hjemmesmedede Leer rettet i den rigtige Stilling med Slag af en stor Hammer. Det var noget, Sletkarlen selv besørgede. Noget andet, da Fabrikkerne, der var helt af Staal, kom frem, da maatte Halen glødes og rettes hos Smeden.

Saa var der Spidsen af Leen, »æ Øj«; denne maatte fra Svøbet have en svag Bøjning opefter.

Men alt dette med Halen og Spidsen af Leen kunde der i intet Tilfælde gives bestemte Regler for; det var den enkelte Sletkarl, der maatte have det, som passede ham, og saa var det ogsaa forskelligt, eftersom der brugtes »Hjølleskawt« af Ribe eller Varde Modellen.

For mange Landsbyers Vedkommende var der langt til Engstykkerne. Derfor kørte man næsten altid til Engene, og saa meldte Spørgsmaalet med Lerne sig. Disse kunde ikke ligge ganske løse i Vognen, for det første var det farligt, og for det andet kunde det tynde Staal, der var hamret papirtyndt, let tage Skade under Kørselen. Alle havde derfor ogsaa en Beskytter at sætte paa Leen, kaldet »æ Hjøllehus«. Det var en lang, tynd Stok, godt Lebladets Længde. Stokken var ca. $\frac{3}{4}$ Tomme tyk, og i den ene Side var der skaaret et Snit indtil Stokkens Midte. Fra den ene Ende til den anden blev bundet en Snor, dog først efter at der var lavet fire Stropper af Snor eller Skind netop

1) Hjøllehus. 2) Hjøllehusnor. 3—4) Hjøllehusstropper.
5) Hjøllehus ligger løs, Stropperne hænger i Snoren.

i den Størrelse, at de passede til Leens Bredde, naar Stokken var sat op om det skarpe af Leen.

Snoren paa Stokken gjorde Tjeneste saaledes, at Stropperne ikke skulde blive borte, naar »æ Hjøllehus« laa i Engen eller hang paa et Søm hjemme i Laden.

— — —

Lebladets Stilling til Skaftet bestemtes ved en Prøve. Leskaftet blev sat paa Enden op mod en Ladeport. Et Mærke i Træet blev sat ved Underkanten af Lebladets inde ved Skaftet. Leen blev saa svunget ud til højre, og det spidse af Leen, »æ Øj«, skulde saa ramme Stregen to Tommer nedenfor. — Dette kaldtes, at Leen sad to Tommer inden Huk og passede saaledes til Marskengene.

Til Høsten skulde »æ Øj« ramme Stregen. Der sagdes: »Te æ Høst ska æ Hjølle sed lieg i Hog«.

Det var de mange Aars Erfaring, der havde fundet disse Maal for Leens Stilling til Skaftet.

Slaale og Høstle er nøjagtig den samme. Der var dog den Forskel, at Slaaleen var udmærket at høste med; derimod var det ofte saaledes, at Høstleen ikke kunde bruges i Engen, og det var, fordi Lebladets blev ødelagt af de mange Sten, der var paa Markerne.

Benævnelserne Høle eller Høleskaft var ens til Høst og Slet, og Navnet Drag brugtes ikke. Alle sagde Hjølleskawt.

Naar der skulde høstes, blev der paa Leen sat Kroge eller Spjarrer.

Krogene er den ældste Form for Samling af Kornstraaene og blev, efter hvad min Fader (født 1844 i Hunderup) fortalte, benyttet af alle til Kornhøstning, men i Aarene 1850—1860 kom Spjarrerne. Det var Kornet, der efter Merglingen blev baade langt og tæt; Krogene blev filtret ind i Kornstraaene, og Arbejdet gik for langsomt.

Det lange Skaft, der blev skruet paa Knagene, og de fire Fingre, der fører Kornet paa Plads, er kendt af alle paa Ribe og Vardeegnen.

I Knagene var der boret flere Huller, saa den lange Stang kunde flyttes op og ned, eftersom Kornet var langt eller kort; i den lange Stang var der ogsaa en hel Række Huller. De var lavet, for at Fingrene kunde flyttes frem og tilbage; alle de afhuggede Kornstraa skulde Fingrene tage med, men Fingrene maatte heller ikke sidde saa langt fremme, at de rev i Straaene, der ikke var skaaret løs. Var dette Tilfældet, sprang Kernerne omkring Ørene paa Høstkarlen. Man sagde saa: »Æ Kuen ska høstes, de ska et tæskes«. Det gjaldt jo om, at alle Kerner kom hjem i Laden.

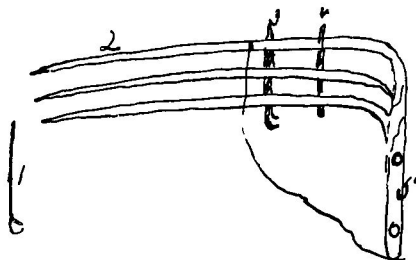
— — —

Høstkrogene var ligesom »æ Spjarrer« meget nemme at have med at gøre, kun et Øjeblik, saa var de sat paa Leen. De lange Fingre havde samme Krumning som Leen, og op gennem Fingrene sad to tynde Træstivere, og sammen med den yderste sad et tyndt Stykke Jern, der var tillavet hos Smeden; i nederste Ende var Jernet sværere, og Enden var smedet som to Læber, der nøjagtig passede til Formen i »æ Hjøløræk«. Den kunde ikke rykkes ud, naar den sad paa Plads. For at faa Læberne, kaldet »æ Snævver«, sat ind paa Plads, sattes »æ Snævver« paa helt ude ved Leens Spids og gled saa ind omkring Ryggen saa langt, at det korte Krogskaft med Huller i kunde lægges ned over de to korte Pigge, der sad paa Leskaftet. Et lille Stykke Snor eller Skind blev bundet omkring Krog og Leskaft, og en længere Snor var bundet om øverste Finger og hen til forreste Haandtag. Paa den Maade sad Krogen meget fast og var samtidig meget hurtig at tage af Leen.

Der kan om de sydvestjydske Kroge og Spjarrer

siges, at Leen meget hurtigt kunde skiftes fra Slet til Høst og omvendt.

Marskengene og Aaengene blev altid slaaet og bjerget inden Høsten; noget helt andet med Mose, Kjær og Hedeengene. De smaa grønne Pletter, der om Sommeren var i Heden, var om Vinteren smaa Søer. Græsset voksede først til et langt Stykke hen paa Sommeren

1) Snævver af Jern, set fra Siden. 2) Krogfingre. 3-4) Fingersstivere, den ene med Snævveren. 5) Krogskaft med Huller til Piggene paa Leen, samt en Snor fra øverste Finger til at binde om forreste Krog.

og blev for det bedste Vedkommende slaaet og bjerget samtidig med Kornet og det ringeste efter Kornhøsten. Naar Kornstykket var høstet, blev Kroege eller Spjarrer mange Steder taget af Leen, og det lange Græs, der stod op langs Kornet, blev slaaet med det samme til Hø og kørtes senere sammen med Kornrivelserne hjem til Kreaturfoder.

Høstkroege blev dog benyttet enkelte Steder helt til omkring Aar 1900, men kun til Boghvedehøsten. Boghveden blev høstet ud paa Skaar. Krogene var til dette Arbejde næsten uundværlige. Ethvert Straa blev samlet med, ikke det mindste gik til Spilde. Jeg har i mange Aar høstet flere Tdr. Land Boghvede paa den Maade.

Det var altid med spøgefulde Bemærkninger, de

gamle Kroge blev taget frem og eftersat til Boghvedehøsten.

»Hudan mæ æ Snævver; æ Lebber æ wol et faa ledde?«

»Faa løs en Snævver ka gi brækket Finger«.

»Do sku lieg haa en Hjølle ij æ Snævver, saa ku en da hør, hwa di ander saae«.

Alle hjemmelavede Redskaber var meget kluntede i Udførelse. Knagene til Leskafte var ofte af en kroget Gren, enten Eg eller Tjørn, og Fingrene i Kroge eller Spjarrer var ogsaa Grene, der havde Bøjningen, der passede.

Det mest almindelige var at købe Træredskaberne paa Markederne i Ribe, Varde eller Vorbasse; der kom Skovbofolkene med hele Læs af de forskellige Redskaber, der var Brug for.

De enkelte, der vilde have det bedste, der kunde faas, bestilte et Høleskaft hos Hjulmanden. Et saadant Skaft var dyrt, men kunde saa til Gengæld holde i mange Aar.

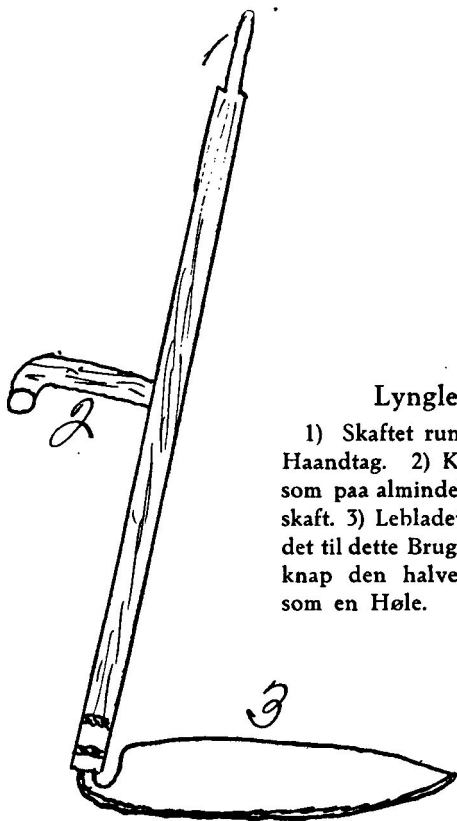
— — —

Lyngleen var ogsaa et nødvendigt Redskab at have i Orden. Den blev slebet Morgen og Middag, før man drog af Sted til Heden, og under Arbejdet brugtes Hvæssesten for at holde Leen skarp. Desuden var der altid en Hammer med for det Tilfælde, at der huggedes i Sten, og det skarpe af Leen bøjedes. Leesbladet blev da lagt paa en Sten, og det bøjede Sted rettedes tilbage med Hammeren. Efter denne Omgang maatte Hvæssestenen bruges flittigt for atter at faa Leen skarp, saa Arbejdet kunde fortsættes.

Lyngleens Stilling til Skaftet var det, man for Slaaleen kaldte »jore«. Halens Stilling til Bladet viste meget opefter. Følgen var, at Lyngsletteren næsten gik lige oprejst under Arbejdet. Det gav af den Grund ikke

mange Rygsmerter, men gik til Gengæld ud over Armene. Lyngheden var ikke jævn, snart var der Modstand og snart ingen, naar der huggedes til, og derfor blev Armene trætte, ja, næsten helt følelsesløse, naar man naaede til Aften.

Lyngleen blev lavet hos Smeden. Enkelte brugte at hugge et gammelt Leblad midt over; et saadant kunde bruges, men var ikke paa nær saa let at slaa med som et Leblad, der var smedet til dette Brug.

Lyngle.

- 1) Skaftet rundet til et Haandtag. 2) Kort Knag som paa almindelig Høleskaft. 3) Lebladet var smedet til dette Brug og havde knap den halve Længde som en Høle.